

POSTANOWIENIE

31 stycznia 2025 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Dariusz Dończyk

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 31 stycznia 2025 r. w Warszawie
zażalenia A.B.

na postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie

z 25 września 2024 r., VI Ca 27/24,

z udziałem A.B.

o przyjęcie do szpitala psychiatrycznego,

**uchyła zaskarżone postanowienie, pozostawiając
rozstrzygnięcie o kosztach postępowania zażaleniowego
do orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie.**

(M.M.)

UZASADNIENIE

Postanowieniem z 25 września 2024 r. (sygn. akt VI Ca 27/24) Sąd Okręgowy w Warszawie, po rozpoznaniu apelacji wniesionej przez uczestniczkę postępowania A.B. od postanowienia Sądu Rejonowego w Pruszkowie z 26 października 2023 r. (sygn. akt III RNs 1297/23) w przedmiocie przyjęcia uczestniczki postępowania do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody, uchylił zaskarżone postanowienie i sprawę przekazał do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Pruszkowie, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego – w szczególności o wynagrodzeniu pełnomocnika z urzędu za pomoc prawną udzieloną uczestniczce w postępowaniu apelacyjnym. Sąd drugiej instancji uznał, iż w dotychczasowym postępowaniu nie

wykazano, że zachowanie uczestniczki w chwili przyjęcia do szpitala psychiatrycznego spełniało przesłanki z art. 23 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Stwierdził nierozpoznanie istoty sprawy i konieczność ponownego zebrania oraz oceny materiału dowodowego. Jako podstawę prawną orzeczenia kasatoryjnego wskazał art. 386 § 4 k.p.c.

Zażalenie na powyższe postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie wniosła uczestniczka postępowania A.B., która zaskarżyła je w całości, zarzucając naruszenie art. 386 § 4 k.p.c. poprzez uchylenie postanowienia (błędnie wskazano w zażaleniu wyroku) Sądu pierwszej instancji w sytuacji, w której Sąd Okręgowy mógł przeprowadzić dowód z zeznań uczestniczki oraz powtórzyć dowód z opinii biegłego i wydać postanowienie reformatoryjne. Żaląca wniosła o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zakres kontroli Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym dotyczącym orzeczenia kasatoryjnego wydanego przez sąd drugiej instancji na podstawie art. 386 § 4 k.p.c., zgodnie z art. 394¹ § 11 k.p.c., ogranicza się do weryfikacji prawidłowości zastosowania przesłanek proceduralnych, które uzasadniały wybór tej formy rozstrzygnięcia, przy czym *in casu* w podstawie prawnej takiego orzeczenia powinien zostać wskazany art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., który przewiduje odpowiednie stosowanie przepisów postępowania procesowego w postępowaniu nieprocesowym, takim jak sprawa o przyjęcie do szpitala psychiatrycznego bez zgody. Kontrola ta ma charakter formalny i służy weryfikacji, czy uchylenie postanowienia sądu pierwszej instancji oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania było uzasadnione w świetle przesłanek przewidzianych w art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Przepis ten przewiduje dwie samodzielne przesłanki uchylenia wyroku (odpowiednio postanowienia co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym) z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania: nierozpoznanie istoty sprawy oraz konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości.

Odnośnie do pierwszej z powołanych wyżej przesłanek, jeżeli orzeczenie sądu pierwszej instancji zostało uchylone z powodu nierozpoznania przez ten sąd istoty sprawy, zadaniem Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym jest zbadanie czy sąd drugiej instancji prawidłowo pojmował tę przyczynę uzasadniającą wydanie orzeczenia kasatoryjnego i czy jego merytoryczne stanowisko uprawniało do podjęcia takiego rozstrzygnięcia. Poza zakresem kontroli Sądu Najwyższego pozostaje natomiast prawidłowość stanowiska prawnego sądu drugiej instancji co do meritum. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że nierozpoznanie istoty sprawy odnosi się do roszczenia będącego podstawą powództwa i zachodzi, gdy sąd pierwszej instancji nie orzekł w ogóle merytorycznie o żądaniach stron, zaniechał zbadania materialnej podstawy żądania pozwu albo pominął merytoryczne zarzuty pozwanego bezpodstawnie przyjmując, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (zob. m.in. postanowienie z 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 22 oraz wyroki Sądu Najwyższego z 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003, nr 3, s. 36, z 21 października 2005 r., III CK 161/05, niepubl., z 19 czerwca 2013 r., I CSK 156/13, niepubl., postanowienia z 25 czerwca 2015 r., V CZ 35/15, niepubl. i z 7 kwietnia 2016 r., II CZ 6/16, niepubl.). Nierozpoznanie istoty sprawy zachodzi także w przypadku dokonania przez sąd pierwszej instancji oceny prawnej żądania bez ustalenia podstawy faktycznej, co wymagałoby poczynienia kluczowych ustaleń po raz pierwszy w instancji odwoławczej; w takiej sytuacji uzasadnione jest uchylenie orzeczenia ze względu na respektowanie uprawnień stron wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego (zob. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2012 r., I CZ 168/12, OSNC 2013, nr 5, poz. 68, z 23 września 2016 r., II CZ 73/16, niepubl., z 24 stycznia 2017 r., V CZ 92/16, niepubl., z 22 lutego 2017 r., IV CZ 112/16, IV CZ 113/16 i IV CZ 114/16, niepubl. oraz z 14 czerwca 2017 r., IV CZ 18/17 i IV CZ 25/17, niepubl.). Samo pojęcie rozpoznania istoty sprawy jest kategorią węższą niż rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy w ogóle, jak również nie może być ono utożsamiane, ani sprowadzane do rozpoznania tylko kwestii formalnoprawnych (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z 9 listopada 2012 r., IV CZ 156/12, niepubl., z 27 czerwca 2014 r., V CZ 41/14, niepubl. i z 3 czerwca 2015 r., V CZ 115/14).

Odnośnie do przesłanki uzasadniającej wydanie orzeczenia kasatoryjnego z powołaniem się na konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości (art. 386 § 4 *in fine* k.p.c.) w orzecznictwie Sądu Najwyższego wyjaśniono, że wydanie takiego wyroku (postanowienia) przez sąd drugiej instancji obejmuje wyłącznie te sytuacje, w których merytoryczne rozpoznanie sporu przez sąd drugiej instancji wymagałoby przeprowadzenia przez ten sąd całego postępowania dowodowego (zob. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego: z 28 marca 2023 r., III CZ 397/22, niepubl., z 9 maja 2023 r., III PZ 1/23, niepubl., z 24 czerwca 2020 r., IV CZ 20/20, niepubl., z 19 grudnia 2012 r., II CZ 141/12, niepubl. i z 7 marca 2013 r., II CZ 193/12, niepubl.). Jeżeli konieczne jest jedynie uzupełnienie braków postępowania dowodowego w określonej kwestii, w szczególności w następstwie wyrażenia przez sąd drugiej instancji odmiennej oceny prawnej lub przeprowadzenie dowodów, które sąd pierwszej instancji bezpodstawnie pominął, nie zachodzi podstawa do uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji, gdyż sąd drugiej instancji, jako sąd merytoryczny, obowiązany jest uzupełnić postępowanie dowodowe w niezbędnym zakresie (zob. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego: z 17 marca 2016 r., II CZ 1/16, niepubl., z 28 kwietnia 2021 r., III PZ 9/20, niepubl., z 29 października 2020 r., III PZ 6/20, niepubl., z 6 lutego 2015 r., II CZ 101/14, niepubl., z 17 kwietnia 2013 r., V CZ 129/12, niepubl. i z 9 maja 2023 r., III PZ 1/23, niepubl.). Stanowisko to wynika z modelu apelacji pełnej przyjętej w polskiej procedurze cywilnej, który zakłada, że sąd drugiej instancji rozpatruje sprawę ponownie, czyli w sposób w zasadzie nieograniczony jeszcze raz bada sprawę rozstrzygniętą przez sąd pierwszej instancji. Tym samym, postępowanie apelacyjne, choć odwoławcze, ma charakter merytoryczny, a z punktu widzenia metodologicznego stanowi dalszy ciąg postępowania przeprowadzonego w pierwszej instancji. Dokonanie przez sąd drugiej instancji ustaleń faktycznych umożliwia temu sądowi ustalenie podstawy faktycznej i prawnej wyroku, a więc dobór właściwego przepisu prawa materialnego, jego wykładnię oraz podjęcie aktu subsumcji. Zgodnie z podstawowymi zasadami procesowymi określającymi relacje między stroną a sądem (*da mihi factum, dabo tibi ius* oraz *facta probantur, iura novit curia*), sąd apelacyjny powinien zastosować właściwe przepisy prawa materialnego, a więc

także usunąć ewentualne błędy prawne sądu pierwszej instancji, niezależnie od tego, czy zostały one wytknięte w apelacji. Tym samym sąd drugiej instancji – stosownie do normy zawartej w art. 378 § 1 k.p.c. – rozpoznaje sprawę merytorycznie w granicach zaskarżenia, dokonuje własnych ustaleń faktycznych, prowadzi lub ponawia dowody albo poprzestaje na materiale zebranym w pierwszej instancji i ustala podstawę prawną orzeczenia niezależnie od zarzutów podniesionych w apelacji (zob. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – zasada prawna – z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55, postanowienia Sądu Najwyższego: z 19 lutego 2021 r., I USK 72/21, niepubl., z 3 grudnia 2020 r., II PK 171/19, niepubl., oraz wyrok Sądu Najwyższego z 5 września 2019 r., I CSK 333/18, niepubl.). Dyspozycja art. 386 § 4 k.p.c. obejmuje także sytuację, gdy dotychczas przeprowadzenie postępowanie dowodowe w sprawie i dokonane na tej podstawie ustalenia faktyczne są w całości nieprzydatne dla rozstrzygnięcia sprawy, co w niniejszej sprawie nie ma miejsca. Jeżeli Sąd pierwszej instancji odniósł się do istoty sprawy, kontynuacja dalszego postępowania w sprawie na etapie postępowania dowodowego, obejmująca dokonanie nowych ustaleń faktycznych i ocen prawnych, nie pozbawia strony prawa do jednej instancji merytorycznej. Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania nie oznacza, że zakończenie sporu jest możliwe tylko wtedy, gdy sądy obu instancji są zgodne. Innymi słowy, prowadzenie postępowania dowodowego w drugiej instancji, nawet w znacznym zakresie, i dokonanie na jego podstawie samodzielnych ustaleń, nie prowadzi do naruszenia konstytucyjnego prawa do zaskarżenia orzeczeń wydanych w pierwszej instancji (art. 78 Konstytucji RP), jak również dwuinstancyjnego modelu postępowania sądowego, statutowanego w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, oraz nie ogranicza prawa stron do sądu, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 6 i 13 Konwencji o ochronie prawa człowieka i podstawowych wolności (zob. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z 8 czerwca 2016 r., I PZ 8/16, niepubl., z 13 października 2017 r., I CZ 90/17, z 6 marca 2018 r., II UZ 118/17, niepubl., wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 marca 2003 r., SK 8/02, OTK-A 2003, nr 3, poz. 20 oraz postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z 9 listopada 2010 r., Ts 49/10, OTK-B

2011, nr 1, poz. 90 i z 6 października 2015 r., Ts 52/14, OTK-B 2015, nr 5, poz. 446).

Z uzasadnienia zaskarżonego postanowienia Sądu Okręgowego wynika, że orzeczenie kasatoryjne oparto zarówno na przesłance nierozpoznania istoty sprawy, jak i na konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Sąd Okręgowy uznał przesłankę nierozpoznania istoty sprawy w szerokim znaczeniu, podkreślając, że Sąd pierwszej instancji nie przeprowadził własnych ustaleń faktycznych, ograniczając się do przyjęcia ustaleń zawartych w opinii biegłego psychiatry. Opinia ta, sporządzona wyłącznie na podstawie dokumentacji medycznej uczestniczki (dotyczącej jej leczenia szpitalnego) i bez przeprowadzenia jej osobistego badania, stanowiła jedyny dowód w sprawie. Sąd Okręgowy zwrócił uwagę, że ustalanie stanu faktycznego należy do sądu, a nie biegłego. Brak samodzielnych ustaleń faktycznych Sądu Rejonowego, opieranie się wyłącznie na opinii biegłego oraz konieczność dokonania ustaleń faktycznych przez sąd odwoławczy po raz pierwszy naruszają konstytucyjną zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego, co czyni koniecznym uchylenie postanowienia Sądu pierwszej instancji z uwagi na obowiązek respektowania tej zasady. Przesłanka konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości została powiązana z potrzebą dokonania przez Sąd Rejonowy samodzielnych ustaleń faktycznych dotyczących okoliczności przyjęcia uczestniczki do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody. Sąd Okręgowy wskazał, że takie ustalenia powinny być oparte co najmniej na przesłuchaniu uczestniczki oraz ponownym przeprowadzeniu dowodu z opinii biegłego na temat jej stanu zdrowia psychicznego w chwili przymusowego przyjęcia. Jednocześnie podkreślono, że opinia biegłego powinna być poprzedzona przeprowadzeniem osobistego badania uczestniczki. Sąd Okręgowy zwrócił również uwagę na potrzebę rozważenia dopuszczenia dowodu z zeznań świadków, zwłaszcza współdomowników, których relacje mogłyby wyjaśnić, czy dotychczasowe zachowanie uczestniczki wskazywało na bezpośrednie zagrożenie jej życia, zdrowia lub życia i zdrowia innych osób, zgodnie z art. 23 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Dopiero po przeprowadzeniu tych czynności sąd powinien zasięgnąć wiadomości specjalnych

od biegłego, które umożliwią ocenę zgromadzonego materiału dowodowego w kontekście fachowej wiedzy.

Zażalenie zasadnie podnosi zarzut naruszenia art. 386 § 4 k.p.c., gdyż nie można uznać, że zaszyły przesłanki w tym przepisie wymienione. Sąd Rejonowy postanowił o przyjęciu uczestniczki do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody, na podstawie art. 23 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, dokonując oceny prawnej, w oparciu o poczynione ustalenia faktyczne. Inną kwestią pozostaje, czy uczynił to prawidłowo, a więc zgodnie z prawem procesowym i materialnym, czy należycie ustalił stan faktyczny i dokonał jego prawidłowej analizy materialnoprawnej. Należy zauważyć, że w postępowaniu nieprocesowym istota wniosku (w rozpoznawanej sprawie - zawiadomienia o przyjęciu do szpitala psychiatrycznego), jako środka inicjującego postępowanie, polega na przedstawieniu żądania oraz okoliczności faktycznych uzasadniających jego uwzględnienie. Nierozpoznanie istoty wniosku w rozumieniu art. 386 § 4 k.p.c. zachodzi wówczas, gdy sąd nie odniesie się do meritum sprawy, to jest nie rozstrzygnie w zakresie wskazanego żądania, wynikających z niego okoliczności faktycznych oraz podstaw prawnych. Ewentualne uchybienia proceduralne, takie jak niepełne wyjaśnienie okoliczności faktycznych lub błędy w ocenie dowodów, nie mogą być utożsamiane z nierozpoznanie istoty wniosku w postępowaniu nieprocesowym. Z tego względu, w niniejszej sprawie zarzuty dotyczące wad postępowania dowodowego lub oceny materiału dowodowego przez Sąd pierwszej instancji nie mogą być podstawą do uznania, że doszło do nierozpoznanie istoty sprawy w rozumieniu art. 386 § 4 k.p.c. Sąd Okręgowy słusznie zauważył, że dowód z opinii biegłego nie jest środkiem dowodowym, na podstawie którego sąd ustala stan faktyczny sprawy. Opinia biegłego, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, stanowi źródło wiadomości specjalnych, które wspomagają sąd w rozstrzyganiu kwestii wymagających wiedzy specjalistycznej. Chociaż opinia ta pełni istotną rolę pomocniczą, nie może zastąpić wszechstronnej i całościowej analizy materiału dowodowego zebranego w sprawie. Zgodnie z zasadą swobodnej oceny dowodów, wyrażoną w art. 233 § 1 k.p.c., sąd zobowiązany jest uwzględnić wszystkie dostępne dowody, dokonując ich wszechstronnego rozważenia i oceny w kontekście okoliczności faktycznych danej sprawy. W okolicznościach niniejszej

sprawy kluczowym zagadnieniem jest analiza skutków ustaleń stanu faktycznego dokonanych przez sąd pierwszej instancji, które – pomimo stwierdzonych uchybień – pozostają niesporne między stronami. W świetle zasady ekonomiki procesowej oraz celowości postępowania należy podkreślić, że ingerencja sądu odwoławczego w trybie art. 386 § 4 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., prowadząca do uchylenia postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, jest uzasadniona jedynie w sytuacjach, w których uchybienia proceduralne uniemożliwiają merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy. W przedmiotowej sprawie, pomimo błędnego oparcia ustaleń faktycznych na opinii biegłego, która została sporządzona bez przeprowadzenia osobistego badania uczestniczki i jedynie powielala ustalenia tej opinii, bez dokonania własnej oceny dowodów, co może wskazywać na naruszenie zasady swobodnej oceny dowodów, stan faktyczny nie budził wątpliwości ani nie był przedmiotem sporu między stronami. Sąd Najwyższy stwierdza, że choć ustalenie stanu faktycznego przez Sąd pierwszej instancji na podstawie opinii biegłego było nieprawidłowe, z treści uzasadnienia orzeczenia wynika, iż sąd ten oparł się również na innych dowodach, takich jak zawiadomienie i protokół wysłuchania. Świadczy to o przeprowadzeniu postępowania dowodowego i wyklucza opinię biegłego jako wyłączny dowód w sprawie, eliminując tym samym konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. W konsekwencji sąd drugiej instancji, dostrzegając potrzebę uzupełnienia postępowania dowodowego w związku z nieprawidłowościami w ocenie dowodów przez sąd pierwszej instancji, powinien był samodzielnie uzupełnić materiał dowodowy lub przyjąć ustalenia faktyczne, wskazując właściwe dowody pozwalające na przyjęcie określonego stanu faktycznego, bez konieczności ich powtarzania. Tym samym nie było podstaw do uznania, że w sprawie zachodziła konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości w rozumieniu art. 386 § 4 k.p.c. W razie potrzeby, Sąd drugiej instancji – jako że kontynuuje postępowanie przed sądem pierwszej instancji – może przeprowadzić stosowne uzupełniające postępowanie dowodowe. Takie działanie znajduje pełne uzasadnienie w zasadzie ekonomiki procesowej, która nabiera szczególnego znaczenia w sprawach nieprocesowych, zwłaszcza dotyczących przyjęcia do szpitala psychiatrycznego. Charakter takich spraw wymaga sprawnego i szybkiego

procedowania w celu ochrony praw i interesów stron. W ocenie Sądu Najwyższego, w świetle powyższego ingerencja sądu odwoławczego poprzez uchylenie postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania była także nieproporcjonalna do stwierdzonych uchybień, które mogły zostać skorygowane w toku postępowania apelacyjnego. Rozpoznanie merytoryczne sprawy przez Sąd drugiej instancji pozwalało nie tylko na zapewnienie poszanowania zasad ekonomiki procesowej, ale również – w myśl przywołanego wcześniej orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego - konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności, przy jednoczesnym zabezpieczeniu praw stron.

Zaskarżone postanowienie kasatoryjne nie znajduje więc uzasadnienia w art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., wobec czego na podstawie art. 398¹⁵ § 1 zd. pierwsze w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c. należało je uchylić. Mając na uwadze niekończący sprawy charakter niniejszego postanowienia, o kosztach postępowania zażaleniowego orzeczono poprzez pozostawienie ich rozstrzygnięcia do orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, zgodnie z art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1, 398²¹, 394¹ § 3 i art. 13 § 2 k.p.c.

(M.M.)

[a.ł.]